

PHẦN II: THỐNG KÊ

Thống kê toán là bộ môn toán học nghiên cứu quy luật của các hiện tượng ngẫu nhiên có tính chất số lớn trên cơ sở thu nhập và xử lý các số liệu thống kê (các kết quả quan sát). Nội dung chủ yếu của thống kê toán là xây dựng các phương pháp thu nhập và xử lý các số liệu thống kê nhằm rút ra các kết luận khoa học và thực tiễn, dựa trên những thành tựu của lý thuyết xác suất.

Việc thu thập, sắp xếp, trình bày các số liệu của tổng thể hay của một mẫu được gọi là **thống kê mô tả**. Còn việc sử dụng các thông tin của mẫu để tiến hành các suy đoán, kết luận về tổng thể gọi là **thống kê suy diễn**.

Thống kê được ứng dụng vào mọi lĩnh vực. Một số ngành đã phát triển thống kê ứng dụng chuyên sâu trong ngành như thống kê trong xã hội học, trong y khoa, trong giáo dục học, trong tâm lý học, trong kỹ thuật, trong sinh học, trong phân tích hóa học, trong thể thao, trong hệ thống thông tin địa lý, trong xử lý hình ảnh...

Chương I:	LÝ THUYẾT MẪU
Chương II:	LÝ THUYẾT ƯỚC LƯỢNG
Chương III:	KIỂM ĐỊNH GIẢ THIẾT THỐNG KÊ
Chương IV:	PHÂN TÍCH PHƯƠNG SAI (chỉ trong BTL)
Chương V:	LÝ THUYẾT HỒI QUY ĐƠN

TÀI LIỆU SƯU TẬP
BỞI HCMUT-CNCP

Chương I: LÝ THUYẾT MẪU

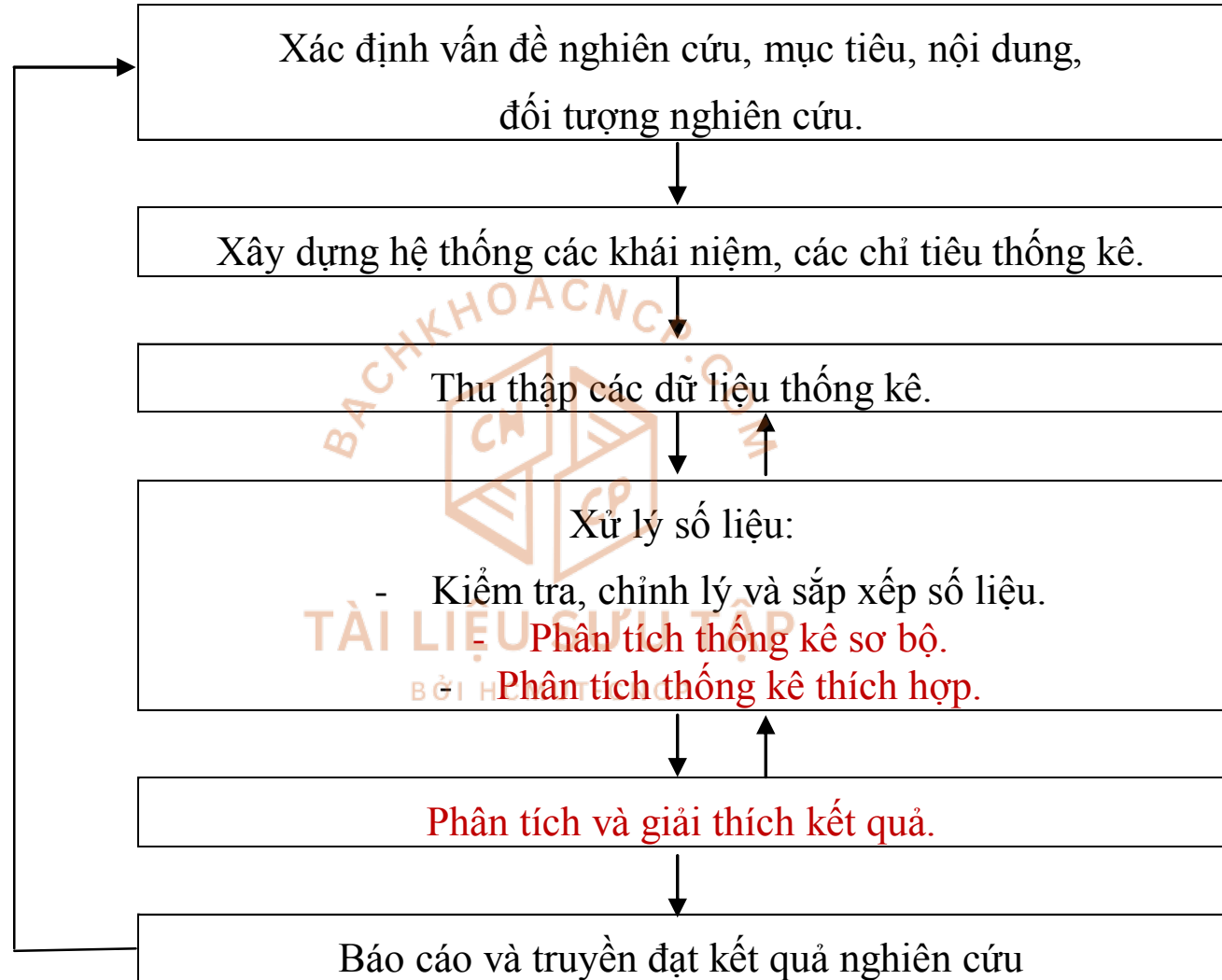
I.1. Một số khái niệm:

- **Tổng thể thống kê** là tập hợp các phần tử thuộc đối tượng nghiên cứu, cần được quan sát, thu thập và phân tích theo một hoặc một số đặc trưng nào đó. Các phần tử tạo thành tổng thể thống kê được gọi là đơn vị tổng thể.
- **Mẫu** là một số đơn vị được chọn ra từ tổng thể theo một phương pháp lấy mẫu nào đó. Các đặc trưng mẫu được sử dụng để suy rộng ra các đặc trưng của tổng thể nói chung.
- **Đặc điểm thống kê** (dấu hiệu nghiên cứu) là các tính chất quan trọng liên quan trực tiếp đến nội dung nghiên cứu và khảo sát cần thu thập dữ liệu trên các đơn vị tổng thể; Người ta chia làm 2 loại: *đặc điểm thuộc tính* và *đặc điểm số lượng*.

- Trong thực tế, phương pháp nghiên cứu toàn bộ tổng thể chỉ áp dụng được với các tập hợp có qui mô nhỏ, còn chủ yếu người ta áp dụng phương pháp nghiên cứu không toàn bộ, đặc biệt là phương pháp chọn mẫu.
- Nếu mẫu được chọn ra một cách ngẫu nhiên và xử lý bằng các phương pháp xác suất thì thu được kết luận một cách nhanh chóng, đỡ tốn kém mà vẫn đảm bảo độ chính xác cần thiết.
- Có 2 phương pháp để lấy một mẫu có n phần tử : lấy có hoàn lại và lấy không hoàn lại. Nếu kích thước mẫu rất bé so với kích thước tổng thể thì hai phương pháp này được coi là cho kết quả như nhau.
- Về mặt lý thuyết, ta giả định rằng các phần tử được lấy vào mẫu theo phương thức có hoàn lại và mỗi phần tử của tổng thể đều được lấy vào mẫu với khả năng như nhau.

- Việc sử dụng bất kỳ phương pháp thống kê nào cũng chỉ đúng đắn khi tổng thể nghiên cứu thỏa mãn những giả thiết toán học cần thiết của phương pháp. Việc sử dụng sai dữ liệu thống kê có thể tạo ra những sai lầm nghiêm trọng trong việc mô tả và diễn giải. Bằng việc chọn (hoặc bác bỏ, hay thay đổi) một giá trị nào đó, hay việc bỏ đi các giá trị quan sát quá lớn hoặc quá nhỏ cũng là một cách làm thay đổi kết quả; và đôi khi những kết quả thú vị khi nghiên cứu với mẫu nhỏ lại không còn đúng với mẫu lớn.
- **Dữ liệu sơ cấp** là dữ liệu người làm nghiên cứu thu thập trực tiếp từ đối tượng nghiên cứu hoặc thuê các công ty, các tổ chức khác thu thập theo yêu cầu của mình.
- **Dữ liệu thứ cấp** là dữ liệu thu thập từ những nguồn có sẵn, thường đã qua tổng hợp, xử lý. Dữ liệu thứ cấp thường có ưu điểm là thu nhập nhanh, ít tốn kém công sức và chi phí so với việc thu thập dữ liệu sơ cấp; tuy nhiên dữ liệu này thường ít chi tiết và đôi khi không đáp ứng được yêu cầu nghiên cứu.

Khái quát quá trình nghiên cứu thống kê

Có 2 nhóm kỹ thuật lấy mẫu là kỹ thuật lấy mẫu xác suất (probability sampling) , trên nguyên tắc mọi phần tử trong tổng thể đều có cơ hội được lấy vào mẫu như nhau) và lấy mẫu phi xác suất (non-probability sampling) .

I.2 CÁC KỸ THUẬT LẤY MẪU XÁC SUẤT:

I.2.1 Lấy mẫu ngẫu nhiên đơn giản (simple random sampling):

Cách tiến hành:

- Lập danh sách tổng thể theo số thứ tự, gọi là khung lấy mẫu.
- Xác định số phần tử n cần lấy vào mẫu (sample size).
- Chọn 1 mẫu gồm các đối tượng có số thứ tự được lựa chọn ra 1 cách ngẫu nhiên bằng cách bốc thăm, lấy từ 1 bảng số ngẫu nhiên; bằng MTBT hay 1 phần mềm thống kê nào đó.
- **Ưu điểm:** Tính đại diện cao.
- **Hạn chế:** Mẫu phải không có kích thước quá lớn; Người nghiên cứu phải lập được danh sách tổng thể cần khảo sát.

1.2.2 Lấy mẫu hệ thống (systematic sampling):

Cách tiến hành:

- Lập danh sách N phần tử của tổng thể, có mã là số thứ tự.
- Xác định số phần tử n cần lấy vào mẫu (sample size).
- Xác định số nguyên k gọi là khoảng cách, k lấy giá trị làm tròn của N/n . Chọn phần tử đầu tiên vào mẫu 1 cách ngẫu nhiên (có số thứ tự trong khoảng 1 đến k hay 1 đến N). Các phần tử tiếp theo là các phần tử có $STT = STT \text{ phần tử đầu tiên} + k/2k/3k/...$

Có thể quay vòng lại để tiếp tục nếu lấy mẫu chưa đủ n phần tử; khi đó coi phần tử số 1 có STT là $N+1,...$

- **Ưu điểm:** Tiết kiệm thời gian khi cần mẫu có kích thước lớn.
- **Hạn chế:** Người nghiên cứu phải lập được danh sách tổng thể cần khảo sát. Thứ tự trong danh sách tổng thể chỉ để mã hóa, không được sắp xếp theo các đặc điểm khảo sát.

1.2.3 Lấy mẫu phân tầng (stratified sampling):

Cách tiến hành:

- Chia tổng thể thành nhiều tầng khác nhau dựa vào các tính chất liên quan đến đặc điểm cần khảo sát. Trên mỗi tầng thực hiện lấy mẫu ngẫu nhiên đơn giản với số lượng phần tử cần lấy vào mẫu là n_i được phân bổ theo tỉ lệ các phần tử ở mỗi tầng.
- Trong thực tế, với mẫu được chọn, người ta có thể kết hợp khảo sát thêm các đặc điểm riêng lẻ đối với những phần tử trong cùng 1 tầng. Khi đó nếu nhận thấy 1 vài giá trị m_i quá nhỏ làm các khảo sát riêng lẻ đó không đủ độ tin cậy thì chúng ta cần lấy mẫu không cân đối (*disproportionately*) và phải quan tâm đến việc hiệu chỉnh kết quả theo trọng số. (xem thêm tài liệu).
- **Ưu điểm:** Kỹ thuật này làm tăng khả năng đại diện của mẫu theo đặc điểm cần khảo sát. Ở các nghiên cứu có quy mô lớn, người ta thường kết hợp với cách lấy mẫu cá thể.

1.2.4 Lấy mẫu cả cụm(cluster sampling) và lấy mẫu nhiều giai đoạn (multi- stage sampling):

Cách tiến hành:

- Chia tổng thể thành nhiều cụm theo các tính chất nào đó ít liên quan đến đặc tính cần khảo sát, chọn ra m cụm ngẫu nhiên. Khảo sát hết các phần tử trong các cụm đã lấy ra. Theo cách này số phần tử lấy vào mẫu có thể nhiều hơn số cần thiết n và các phần tử trong cùng cụm có thể có khuynh hướng giống nhau.
- Để khắc phục, ta chọn m cụm gọi là mẫu bậc 1 nhưng không khảo sát hết mà trong từng cụm bậc 1 lại chọn ngẫu nhiên k_i cụm nhỏ gọi là mẫu bậc 2;...làm như vậy cho đến khi đủ số lượng cần. Khảo sát tất cả các phần tử đã được chọn ở bậc cuối cùng.
- **Ưu điểm:** Kỹ thuật này xử lý tốt các khó khăn gặp phải khi tổng thể có phân bố rộng về mặt địa lý (thời gian, tiền bạc, nhân lực, bảo quản dữ liệu...), hay khi lập 1 danh sách tổng thể đầy đủ.

I.3 MỘT SỐ KỸ THUẬT LẤY MẪU PHI XÁC SUẤT:

I.3.1 Lấy mẫu thuận tiện (convenient sampling):

Người lấy mẫu lấy thông tin cần khảo sát ở những nơi mà người đó nghĩ là thuận tiện.

I.3.1 Lấy mẫu định mức (quota sampling):

Người lấy mẫu chia tổng thể thành các tổng thể con (tương tự như phân tầng trong lấy mẫu phi xác suất) rồi dựa vào kinh nghiệm tự định mức số phần tử cần lấy vào mẫu theo 1 tỷ lệ nào đó.

I.3.1 Lấy mẫu phán đoán (judgement sampling):

Người lấy mẫu dựa vào năng lực và kinh nghiệm của mình để tự phán đoán cần khảo sát trong phạm vi nào, những phần tử nào cần chọn vào mẫu.

Mẫu phi xác suất không đại diện cho toàn bộ tổng thể nhưng được chấp nhận trong nghiên cứu khám phá; trong việc ước lượng sơ bộ do việc nghiên cứu bị hạn chế thời gian, kinh phí, hay đôi khi chỉ để hoàn thiện một bộ câu hỏi khảo sát.

I.4 MỘT SỐ VẤN ĐỀ LIÊN QUAN:

1.4.1 Cỡ mẫu được tính như thế nào?

Mặc dù có thể đưa số công thức cho 1 số trường hợp nhưng đáp án duy nhất là không có. Về nguyên tắc, mẫu càng lớn thì càng chính xác vì sai số lấy mẫu có thể giảm khi tăng kích thước mẫu. Tuy nhiên thời gian và nguồn lực của nhà nghiên cứu có hạn nên người ta phải cân nhắc chúng với yêu cầu về độ chính xác, độ tin cậy của khảo sát, loại phân tích sẽ dùng để xử lý dữ liệu.

1.4.2 Sai lệch hệ thống (Bias) trong chọn mẫu:

- Sai lệch (hay thiên lệch) trong lấy mẫu thể hiện việc lấy mẫu có xu hướng không đại diện cho tổng thể, sai lệch này nằm trong cách thức lấy mẫu và cách thức thu thập thông tin từ mẫu. Có các loại sai lệch thường gặp sau:

- **Sai lệch lựa chọn mẫu** (Selection Bias): sai lệch này xuất hiện khi cách thức lấy mẫu đã làm loại trừ hay hạn chế cơ hội được lấy vào mẫu của bộ phận trong tổng thể.
- **Sai lệch đo lường hay sai lệch phản hồi** (Measurement or Response Bias): sai lệch này làm cho thông tin chúng ta nhận được từ mẫu đã chọn không đúng với giá trị thực của nó. Sai lệch này xảy ra có thể do cách đo lường không chuẩn (cách thiết kế bảng câu hỏi, cách đặt vấn đề, cách dùng từ ngữ, cách thức tiếp cận mẫu,...)
- **Sai lệch do không phản hồi** (Non-Response Bias): do không có thông tin phản hồi từ 1 bộ phận trong mẫu đã thiết kế nên có thể ảnh hưởng đến tính đại diện của mẫu. Các cuộc điều tra qua email thường ít tốn kém nhưng tỷ lệ phản hồi thấp; các cuộc phỏng vấn cá nhân có tỷ lệ phản hồi cao hơn.

I.5 THIẾT KẾ THÍ NGHIỆM

(xem file tài liệu tham khảo kèm theo)

I.6 MÔ TẢ DỮ LIỆU BẰNG BIỂU ĐỒ VÀ ĐỒ THỊ (tự đọc tài liệu)

Lưu ý cách phân tổ dữ liệu và vẽ đồ thị phân phối tần số (Histograms) cho 1 dữ liệu định lượng trong cả trường hợp các khoảng chia bằng nhau và các khoảng chia không bằng nhau.

I.7 TÓM TẮT DỮ LIỆU BẰNG CÁC ĐẠI LƯỢNG SỐ

Tự đọc:

- Trung bình cộng, TrB nhân, TrB điều hòa.
- Khoảng tứ phân vị, hệ số biến thiên (CV).
- Biểu đồ hộp và râu.
- Chuẩn hóa dữ liệu.

I.8 Giới thiệu 1 số phần mềm máy tính có chức năng thống kê được dùng để mô tả dữ liệu mẫu: EXCEL; SPSS; STATA; R, MFIT... (tự tham khảo)

II.1 CÁC ĐẶC TRƯNG TỔNG THỂ VÀ MẪU:

- Số lượng N các phần tử của tổng thể được gọi là **kích thước tổng thể**. Trong nhiều trường hợp, ta không biết được N .
- Khi khảo sát tổng thể theo một dấu hiệu nghiên cứu nào đó, người ta mô hình hóa nó bởi một biến ngẫu nhiên X , gọi là **biến ngẫu nhiên gốc**. Các đặc trưng thường gặp của tổng thể:

- Trung bình tt (Kỳ vọng) $E(X)$	Kí hiệu :	μ hoặc μ
- Phương sai tổng thể $D(X)$	\rightarrow	σ^2
- Độ lệch tổng thể $\sqrt{D(X)}$	\rightarrow	σ

- Trường hợp dấu hiệu nghiên cứu mang tính chất định tính thì ta coi X có phân phối không – một. **Tỉ lệ tổng thể** là **xác suất** lấy được phần tử mang dấu hiệu nghiên cứu từ tổng thể.

- Tỉ lệ tổng thể:	Kí hiệu :	p
-------------------	-----------	-----

- **Mẫu ngẫu nhiên 1 chiều kích thước n** là tập hợp của n biến ngẫu nhiên độc lập X_1, X_2, \dots, X_n được thành lập từ biến ngẫu nhiên X của tổng thể nghiên cứu và có cùng quy luật phân phối xác suất với X .
- K/h của **mẫu nn tổng quát** kích thước n là: **$W = (X_1, X_2, \dots, X_n)$**
với $E(X_i) = E(X) = a; D(X_i) = D(X) = \sigma^2, \forall i$.
- Việc thực hiện một phép thử đối với mẫu ngẫu nhiên W chính là thực hiện một phép thử đối với mỗi thành phần X_i . Ta gọi kết quả **$w_n = (x_1, x_2, \dots, x_n)$** tạo thành là **mẫu cụ thể**.
- **Bảng phân phối tần số thực nghiệm của mẫu cụ thể:**

x_i	x_1	x_2	x_k
n_i	n_1	n_2	n_k

với $\sum_{i=1}^k n_i = n$

CÁC ĐẶC TRƯNG CỦA MẪU TỔNG QUÁT	CÁC ĐẶC TRƯNG CỦA MẪU CỤ THỂ
TRUNG BÌNH MẪU $\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i$	Trung bình mẫu: $\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i \quad \text{hay} \quad \bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^k n_i x_i$
PHƯƠNG SAI MẪU $\hat{S}^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2$	Phương sai mẫu: \hat{S}^2 Độ lệch mẫu: \hat{S} $\hat{S}^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \quad \text{hay} \quad \hat{S}^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^k n_i x_i^2 - (\bar{x})^2 = \overline{x^2} - (\bar{x})^2$
PHƯƠNG SAI MẪU HIỆU CHỈNH $S^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 = \frac{n}{n-1} \hat{S}^2$	Phương sai mẫu hiệu chỉnh: s^2 Độ lệch mẫu hiệu chỉnh: s $s^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \quad \text{hay} \quad s^2 = \frac{n}{n-1} \hat{S}^2$
TỈ LỆ MẪU $F = \frac{M}{N}$	Tỉ lệ mẫu: $f = \frac{m}{n}$

HD Sử dụng MTBT tìm 1 số đặc trưng của BNN rời rạc:

Các bước thực hiện	Máy CASIO fx 570 ES PLUS...	Máy CASIO fx 500 MS...															
Vào TK 1 biến.	MODE -- 3 (STAT) -- 1 (1-VAR)	MODE -- MODE ---...-- 1 (SD)															
Nhập dữ liệu	<table border="1" style="margin: auto;"> <thead> <tr> <th></th><th>X</th><th>FREQ</th></tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1</td><td>X₁</td><td>n₁</td></tr> <tr> <td>2</td><td>X₂</td><td>n₂</td></tr> <tr> <td>3</td><td>X₃</td><td>n₃</td></tr> <tr> <td>...</td><td>...</td><td>...</td></tr> </tbody> </table> <p style="text-align: center;">AC</p>		X	FREQ	1	X ₁	n ₁	2	X ₂	n ₂	3	X ₃	n ₃	<p>X₁ [] ; n₁ [M+]</p> <p>X₂ [] ; n₂ [M+]</p> <p>.....</p>
	X	FREQ															
1	X ₁	n ₁															
2	X ₂	n ₂															
3	X ₃	n ₃															
...															
Đọc kết quả n	SHIFT -- 1 (STAT)- 4 (VAR) -- 1 (n) -- =	SHIFT -- 1 (SSUM) - 3 (n)															
Đọc kết quả \bar{x}	SHIFT -- 1 (STAT)- 4 (VAR) -- 2 (\bar{x}) -- =	SHIFT -- 2 (SVAR) - 1 (\bar{x}) -- =															
Đọc kết quả s^2	SHIFT -- 1 (STAT)- 4 (VAR) - 3 (σ^2) -- =	SHIFT -- 2 (SVAR)- 2 (σ^2) -- =															
Đọc kết quả s	SHIFT -- 1 (STAT)- 4 (VAR) - 4 (σ) -- =	SHIFT -- 2 (SVAR)- 3 (σ) -- =															
Kq trung gian $\sum_{i=1}^k x_i n_i \equiv \sum_{i=1}^n x_i$	SHIFT -- 1 (STAT)- 3 (SUM) -- 2 ($\sum x$) =	SHIFT -- 1 (SSUM)- ($\sum x$) --- =															
	SHIFT -- 1 (STAT)- 3 (SUM) -- 1 ($\sum x^2$) =	SHIFT -- 1 (SSUM)- ($\sum x^2$) -- =															

Ví dụ 1: Người ta lấy 16 mẫu nước trên 1 dòng sông để phân tích hàm lượng BOD (đơn vị mg/l), kết quả thu được:

125 205 134 137 168 174 158 172
98 113 174 185 197 163 168 141

Hãy tìm các tham số mẫu:

- a) Trung bình mẫu (TB cộng), trung vị mẫu và mod.
- b) Độ lệch mẫu và độ lệch mẫu hiệu chỉnh.

Ví dụ 2:

Khảo sát thời gian gia công của 1 số chi tiết máy được chọn ngẫu nhiên, người ta ghi nhận số liệu:

Thời gian gia công (phút)	15-17	17-19	19-21	21-23	23-25	25-28
Số chi tiết máy tương ứng	11	32	54	32	23	22

a) *Tính các đặc trưng mẫu sau: $n; \bar{x}; \hat{s}; s.$*

b) *Tìm tỷ lệ các chi tiết được gia công dưới 19 phút.*

II.2. Quy luật phân phối xác suất của các đặc trưng mẫu:

1- Phân phối xác suất của tỷ lệ mẫu

Vì $E(F) = p$ và $D(F) = \frac{pq}{n}$ nên theo định lý 4.5 chương 4 (xem giáo trình

XS) thì với $n \geq 30$ ta có thể coi $F \sim N(p, \frac{pq}{n})$.

Với một mẫu cụ thể kích thước n , tỷ lệ mẫu f , ta có $p \approx f$, nên:

$$F \sim N(p, \frac{f(1-f)}{n}) \text{ hay } \boxed{\frac{(F-p)}{\sqrt{f(1-f)}} \sim N(0,1)}$$

2- Phân phối xác suất của trung bình mẫu

- Vì $E(\bar{X}) = a$, $D(\bar{X}) = \frac{\sigma^2}{n}$ nên nếu tổng thể có phân phối chuẩn thì

$$\bar{X} \sim N(a, \frac{\sigma^2}{n}) \text{ hay } \boxed{\frac{\bar{X}-a}{\sigma} \sqrt{n} \sim N(0,1)}$$

- Nếu $n \geq 30$ thì với một mẫu cụ thể kích thước n ta có $\sigma^2 \approx s^2$

Do đó $\bar{X} \sim N(a, \frac{s^2}{n})$ hay $\frac{\bar{X} - a}{s} \sqrt{n} \sim N(0,1)$

trong đó s^2 là phương sai mẫu hiệu chỉnh của một mẫu kích thước n bất kỳ.

- Trường hợp $n < 30$, tổng thể có phân phối chuẩn, ta có

$$\frac{\bar{X} - a}{s} \sqrt{n} \sim T(n-1)$$

3- Phân phối xác suất của phương sai mẫu

Nếu tổng thể có phân phối chuẩn thì ta có

$$\frac{n\hat{S}^2}{\sigma^2} = \frac{n-1}{\sigma^2} S^2 = \frac{1}{\sigma^2} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 \sim \chi^2(n-1)$$

Chương II: LÝ THUYẾT ƯỚC LƯỢNG

Giả thiết một dấu hiệu nghiên cứu trong tổng thể được xem như một biến ngẫu nhiên X mà ta chưa biết một tham số θ nào đó của X . Ta cần phải ước lượng (xác định một cách gần đúng) giá trị tham số θ . Trong chương này, giá trị cần ước lượng θ được đề cập đến là trung bình tổng thể, phương sai tổng thể hoặc tỉ lệ tổng thể.

Phương pháp mẫu cho phép giải bài toán trên như sau: Từ tổng thể nghiên cứu, người ta rút ra 1 mẫu ngẫu nhiên kích thước n (gọi là mẫu thực nghiệm _ *empirical*) và dựa vào đó xây dựng một hàm thống kê $\hat{\theta} = f(X_1 , X_2 , .., X_n)$ dùng để ước lượng θ bằng cách này hay cách khác, gọi là hàm ước lượng (*estimator*).

Có 2 phương pháp ước lượng: ƯL điểm và ƯL khoảng.

- **ƯL điểm** là dùng một tham số thống kê mẫu đơn lẻ để ước lượng giá trị tham số của tổng thể. Ví dụ dùng một giá trị cụ thể của trung bình mẫu \bar{X} để ước lượng trung bình tổng thể μ .

Có nhiều cách chọn hàm ước lượng $\hat{\theta}$ khác nhau, vì vậy người ta đưa ra một số tiêu chuẩn để đánh giá chất lượng của các hàm này, để từ đó lựa chọn được hàm “xấp xỉ một cách tốt nhất” tham số cần ước lượng.

- *Ước lượng không chệch*: $\hat{\theta}$ là ước lượng không chệch của θ nếu $E(\hat{\theta}) = \theta$.
- *Ước lượng hiệu quả*: $\hat{\theta}$ là ước lượng hiệu quả của θ nếu nó là ước lượng không chệch của θ và có phương sai nhỏ nhất so với các ước lượng không chệch khác được xây dựng trên cùng mẫu đó.
- *Ước lượng vững*: $\hat{\theta}$ là ước lượng vững (hay ước lượng nhất quán) của θ nếu $\hat{\theta}$ hội tụ theo xác suất đến θ khi $n \rightarrow \infty$.
- *Ước lượng đủ*: $\hat{\theta}$ được gọi là ước lượng đủ nếu nó chứa toàn bộ các thông tin trong mẫu về tham số θ của ước lượng.

Phương pháp ước lượng hợp lý cực đại:

Có nhiều phương pháp ước lượng tổng quát như phương pháp moment, phương pháp Bayes, phương pháp minimax,..., nhưng thông dụng nhất là phương pháp ước lượng hợp lý cực đại (maximal likelihood). Phương pháp này do Ronald Fisher đề ra, nó là một trong những phương pháp quan trọng và hay dùng nhất để tìm hàm ước lượng.

Giả sử ta đã biết phân phối xác suất tổng quát của biến ngẫu nhiên gốc X dưới dạng hàm mật độ $f(x, \theta)$. Đó cũng có thể là biểu thức xác suất nếu X là biến ngẫu nhiên rời rạc. Để ước lượng θ , ta lấy mẫu ngẫu nhiên (X_1, X_2, \dots, X_n) và lập hàm số:

$$L(\theta) = f(X_1, \theta) \cdot f(X_2, \theta) \cdot \dots \cdot f(X_n, \theta).$$

Hàm L được gọi là *hàm hợp lý* của mẫu, nó phụ thuộc vào X_1, X_2, \dots, X_n và θ nhưng ta coi X_1, X_2, \dots, X_n là các hằng số, còn θ được coi là biến số. Từ đó tìm hàm ước lượng $\hat{\theta}$ phụ thuộc vào X_1, X_2, \dots, X_n sao cho $L(\theta)$ đạt GTLN tại $\hat{\theta}$.

Bảng 1- Tóm tắt một số hàm ước lượng tham số thông dụng:

Tham số θ cần ước lượng	Chọn thống kê $\hat{\theta}$ để ước lượng	$E[\hat{\theta}]$	$D[\hat{\theta}]$	Tính chất của ước lượng
Tỉ lệ p (xác suất)	$F = \frac{m}{n}$	$E(F) = p$	$D(F) = \frac{p(1-p)}{n}$	Không chệch, vững, hiệu quả, đủ; hợp lý cực đại.
Kỳ vọng $a = E(X)$	$\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i$	$E(\bar{X}) = a$	$D(\bar{X}) = \frac{\sigma^2}{n}$	Không chệch, vững, hiệu quả, đủ; hợp lý cực đại.
Phương sai $\sigma^2 = D(X)$	$\hat{S}^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2$	$E(\hat{S}^2) = \frac{n-1}{n} \sigma^2$...	Chệch, vững, đủ; hợp lý cực đại.
	$S^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2$	$E(S^2) = \sigma^2$...	Không chệch, vững, đủ.

Ví dụ: Khảo sát thu nhập hàng tháng của 50 công nhân được lựa chọn ngẫu nhiên từ các xí nghiệp may trong khu vực, người ta tính được thu nhập bình quân của 50 người này là 4,2 triệu đồng. Phương pháp ước lượng điểm cho phép ta đánh giá thu nhập trung bình của công nhân ở các nhà máy này là 4,2 triệu.

Một nhược điểm cơ bản của phương pháp ước lượng điểm là khi kích thước mẫu chưa thực sự lớn thì ước lượng điểm tìm được có thể sai lệch rất nhiều so với giá trị của tham số cần ước lượng. Mặt khác, dùng các phương pháp ước lượng đều có thể có sai lầm nhưng phương pháp ƯL điểm không đánh giá được khả năng mắc sai lầm là bao nhiêu.

-Ước lượng bằng khoảng tin cậy chính là tìm ra khoảng ước lượng $(G_1; G_2)$ cho tham số θ trong tổng thể sao cho ứng với độ tin cậy (*confidence*) bằng $(1 - \alpha)$ cho trước, $P(G_1 < \theta < G_2) = 1 - \alpha$.

Phương pháp ƯL bằng khoảng tin cậy có ưu thế hơn phương pháp ƯL điểm vì nó làm tăng độ chính xác của ước lượng và còn đánh giá được mức độ tin cậy của ước lượng. Nó chứa đựng khả năng mắc sai lầm là α .

Phương pháp tìm khoảng tin cậy cho tham số θ với độ tin cậy $1-\alpha$ cho trước:

- Trước tiên ta tìm hàm ước lượng $G = f(X_1, X_2, \dots, X_n, \theta)$ sao cho quy luật phân phối xác suất của G hoàn toàn xác định, không phụ thuộc vào các đối số. Chọn cặp giá trị $\alpha_1, \alpha_2 \geq 0$ sao cho $\alpha_1 + \alpha_2 = \alpha$ và tìm $G_{\alpha_1}, G_{\alpha_2}$ mà $P(G < G_{\alpha_1}) = \alpha_1$ và $P(G > G_{\alpha_2}) = \alpha_2$, suy ra $P(G_{\alpha_1} < G < G_{\alpha_2}) = 1 - \alpha$. Biến đổi để tìm được các giá trị G_1, G_2 sao cho $P(G_1 < \theta < G_2) = 1 - \alpha$. Khi đó khoảng (G_1, G_2) chính là một trong các khoảng tin cậy (*confidence interval*) cần tìm.
- Theo nguyên lý xác suất lớn thì với độ tin cậy $(1 - \alpha)$ đủ lớn, hầu như chắc chắn biến cố $(G_1 < \theta < G_2)$ sẽ xảy ra trong một phép thử. Vì vậy trong thực tế chỉ cần thực hiện phép thử để có được một mẫu cụ thể $w = (x_1, x_2, \dots, x_n)$ rồi tính giá trị của G_1 và G_2 ứng với mẫu đã cho sẽ cho ta một khoảng ước lượng thỏa yêu cầu.

Bài toán minh họa 1: Xét mẫu tổng quát có kích thước n (đủ lớn) và tỉ lệ mẫu F . Ký hiệu f là tỉ lệ của một mẫu cụ thể. Tìm khoảng tin cậy đối xứng cho tỉ lệ tổng thể p với độ tin cậy $1-\alpha$.

Từ kết quả đã nêu ở mục II.2, khi $n \geq 30$, nếu ta đặt: $Z = \frac{F - p}{\sqrt{f(1-f)}} \sqrt{n}$

thì $Z \sim N(0,1)$. Chọn $\alpha_1 = \alpha_2 = \alpha/2$;

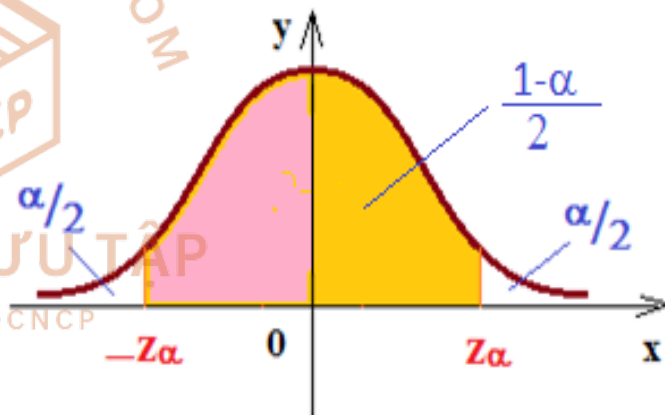
Chọn z_α thỏa $\Phi(z_\alpha) = \frac{1-\alpha}{2}$

thì $P(-z_\alpha < Z < z_\alpha) = 1 - \alpha$

$$\Leftrightarrow P\left(-z_\alpha < \frac{F - p}{\sqrt{f(1-f)}} \sqrt{n} < z_\alpha\right) = 1 - \alpha$$

$$\Leftrightarrow P\left(-\frac{z_\alpha \cdot \sqrt{f(1-f)}}{\sqrt{n}} < F - p < \frac{z_\alpha \cdot \sqrt{f(1-f)}}{\sqrt{n}}\right) = 1 - \alpha$$

$$\Leftrightarrow P(F - \varepsilon < p < F + \varepsilon) = 1 - \alpha \text{ ; ở đây } \varepsilon = \frac{z_\alpha \sqrt{f(1-f)}}{\sqrt{n}}.$$

Người ta gọi ε là *sai số của UL* hay *độ chính xác của UL*.
 Vậy khoảng ước lượng cho p là $(F-\varepsilon; F+\varepsilon)$; có độ dài là 2ε .

Tham khảo cách trình bày khác:

Ta chọn F là đề ước lượng cho tỉ lệ tổng thể p chưa biết (Bảng 1), và chọn khoảng ước lượng có dạng $(F-\varepsilon, F+\varepsilon)$, còn gọi là khoảng tin cậy đối xứng. Vì thế ta sẽ tìm ε sao cho: $P(F-\varepsilon < p < F+\varepsilon) = 1 - \alpha$ (1)

Từ (1) suy ra $P(-\varepsilon < F-p < \varepsilon) = 1 - \alpha$ hay

$$P\left(-\frac{\varepsilon}{\sqrt{f(1-f)}}\sqrt{n} < \frac{F-p}{\sqrt{f(1-f)}}\sqrt{n} < \frac{\varepsilon}{\sqrt{f(1-f)}}\sqrt{n}\right) = 1-\alpha \quad (2)$$

Do hàm $Z = \frac{F-p}{\sqrt{f(1-f)}}\sqrt{n} \sim N(0,1)$

$$\text{nên } (2) \Leftrightarrow P(-z_\alpha < Z < z_\alpha) = 1-\alpha \Leftrightarrow 2.\Phi(z_\alpha) = 1-\alpha$$

dẫn đến $\Phi(z_\alpha) = \frac{1-\alpha}{2}$. Tìm z_α bằng cách tra (ngược) bảng giá trị

hàm tp Laplace (PLII), từ đó sẽ tìm được công thức $\varepsilon = \frac{z_\alpha \cdot \sqrt{f(1-f)}}{\sqrt{n}}$.

Lưu ý:

* Đối với mẫu đã xác định, khoảng tin cậy đối xứng có độ dài càng hẹp thì độ tin cậy càng thấp. Nếu chúng ta muốn có được sai số nhỏ (khoảng tin cậy hẹp) và độ tin cậy như mong muốn thì chúng ta phải tăng kích thước mẫu hợp lý.

* Có vô số khoảng ước lượng cho giá trị p của tổng thể tùy theo cách chọn α_1, α_2 sao cho $\alpha_1 + \alpha_2 = \alpha$. Đối với bài toán UL tỉ lệ hay UL trung bình thì khoảng UL được trình bày ở trên chính là khoảng UL đối xứng và nó có độ dài ngắn nhất.

* Ở bài toán trên, nếu ta chọn trước $\alpha_1 = 0$ và $\alpha_2 = \alpha$ thì ta có khoảng UL bên trái $\left(0, F + \frac{z_{2\alpha}\sqrt{f(1-f)}}{\sqrt{n}}\right)$ với $\Phi(z_{2\alpha}) = \frac{1-2\alpha}{2}$; Người ta nói $F + \frac{z_{2\alpha}\sqrt{f(1-f)}}{\sqrt{n}}$ là **ước lượng giá trị tối đa** của p .

* Nếu chọn $\alpha_1 = \alpha$; $\alpha_2 = 0$ thì ta được khoảng UL bên phải $\left(F - \frac{z_{2\alpha}\sqrt{f(1-f)}}{\sqrt{n}}, 1\right)$ và **UL giá trị tối thiểu** của p là $F - \frac{z_{2\alpha}\sqrt{f(1-f)}}{\sqrt{n}}$.

Bài toán minh họa 2: Giả sử tổng thể X có phân phối chuẩn, chưa biết trung bình tổng thể a và phương sai tổng thể σ^2 . Từ tổng thể, người ta lấy được mẫu tổng quát với kích thước n , trung bình mẫu \bar{X} và phương sai mẫu hiệu chỉnh S^2 .

Tìm khoảng tin cậy cho trung bình tổng thể a với độ tin cậy $1-\alpha$; trong trường hợp mẫu có kích thước nhỏ.

Theo kết quả ở II.2, khi $n < 30$ thì hàm: $Q = \frac{\bar{X} - a}{\frac{s}{\sqrt{n}}} \sim T(n-1)$

Chọn khoảng ước lượng đối xứng có dạng $(\bar{X} - \varepsilon; \bar{X} + \varepsilon)$

Dẫn đến bài toán tìm ε để $P(\bar{X} - \varepsilon < a < \bar{X} + \varepsilon) = 1 - \alpha$

$$\Rightarrow P\left(-\frac{\varepsilon}{s} \sqrt{n} < Q = \frac{\bar{X} - a}{\frac{s}{\sqrt{n}}} < \frac{\varepsilon}{s} \sqrt{n}\right) = 1 - \alpha. \quad \text{Đặt: } T_\alpha = \frac{\varepsilon}{s} \sqrt{n}$$

\Rightarrow Dựa vào bảng tra 1 phía trong Phụ lục VII cho hàm Student, ta tìm được giá trị $T_\alpha = t_{\alpha/2}^{(n-1)}$ bằng cách tìm số nằm ở cột $\alpha/2$, dòng thứ $(n-1)$. Từ đó suy ra ε cần tìm.

(Nhắc lại: Khi $n \geq 30$, phân phối Student xấp xỉ phân phối Chuẩn tắc.)

Bảng 2: Một số bài toán ước lượng khoảng thông dụng

Tham số cần ước lượng	Phân bố của tổng thể	Thông tin bổ sung	Khoảng tin cậy khi chọn $\alpha_1 = \alpha_2 = \alpha/2$
Tỉ lệ p (xác suất)	Nhị thức B(1, p)	Mẫu lớn ($n \geq 30$)	$\left(F \pm z_{\alpha} \cdot \frac{\sqrt{f(1-f)}}{\sqrt{n}} \right)$
Trung bình μ	Bất kỳ	Mẫu lớn ($n \geq 30$)	$\left(\bar{X} \pm z_{\alpha} \cdot \frac{S}{\sqrt{n}} \right)$
	Chuẩn N(μ, σ^2)	σ^2 đã biết	$\left(\bar{X} \pm z_{\alpha} \cdot \frac{\sigma}{\sqrt{n}} \right)$
	Chuẩn N(μ, σ^2)	σ^2 chưa biết Mẫu nhỏ ($n < 30$)	$\left(\bar{X} \pm T_{\alpha} \cdot \frac{s}{\sqrt{n}} \right)$
Phương sai σ^2	Chuẩn N(μ, σ^2)	μ chưa biết	$\left(\frac{(n-1).S^2}{\chi_{\frac{\alpha}{2}}^2(n-1)}, \frac{(n-1).S^2}{\chi_{1-\frac{\alpha}{2}}^2(n-1)} \right)$

* Tìm giá trị z_{α} : tra ngược bảng tích phân Laplace.

* Tìm giá trị $T_{\alpha/2}(n-1)$: tra bảng Student (PL VI), cột $\alpha/2$; dòng n-1.

* Tìm giá trị $\chi_{\alpha/2}^2(n-1)$: tra bảng Chi bình phương (PL VI), cột $\alpha/2$; dòng n-1

Ví dụ 1: *Tìm khoảng ƯL cho tỉ lệ hạt lúa nảy mầm với độ tin cậy 98% trên cơ sở gieo 1000 hạt thì có 140 hạt không nảy mầm.*

Hướng dẫn:

Gọi p là tỉ lệ hạt nảy mầm của tổng thể (đề bài không nhắc đến phạm vi tổng thể).

Tính các đặc trưng mẫu: $n = 1000$; $f = 860/1000 = 0,86$.

Độ tin cậy $1 - \alpha = 0,98 \Rightarrow \Phi(z_\alpha) = (1 - \alpha)/2 = 0,49 \Rightarrow z_\alpha = 2,33$.

Tìm độ chính xác của ƯL:

$$\varepsilon = \frac{z_\alpha \sqrt{f(1-f)}}{\sqrt{n}} = \frac{2,33 \times \sqrt{0,86 \times 0,14}}{\sqrt{1000}} \approx 0,0256$$

\Rightarrow KhƯL cho p : $(f - \varepsilon; f + \varepsilon) = (0,8344; 0,8856) = (83,44\%; 88,56\%)$

Lưu ý: Vì p là 1 số chứ không phải BNN nên chỉ xảy ra 1 trong 2 khả năng:

- Nếu $p \in (0,8344; 0,8856)$ _ tức là kết quả đưa ra đúng.
- Nếu $p \notin (0,8344; 0,8856)$ _ kết quả sai. Khoảng ƯL trên không chứa p .

Do đó người ta không viết $P(0,8344 < p < 0,8856) = 98\%$. Độ tin cậy 98% được hiểu là trong tất cả các khoảng ƯL được xây dựng theo cách trên, (các khoảng ƯL này khác nhau do các mẫu cụ thể khác nhau), thì có 98% KhƯL chứa giá trị p . Theo nguyên lý xác suất lớn, nếu ta lấy 1 mẫu cụ thể thì KhƯL ta tìm được sẽ chứa p .

Ví dụ 2:

Trong đợt vận động bầu cử ở một bang có khoảng 4 triệu cử tri, người ta phỏng vấn 1600 cử tri thì có 960 cử tri ủng hộ ứng cử viên A. Với độ tin cậy 97% , hãy dự đoán xem ứng cử viên A có khoảng bao nhiêu phiếu ủng hộ ở bang này?

Ví dụ 3:

Để điều tra số cá trong một hồ, cơ quan quản lý đánh bắt 300 con, làm dấu rồi thả xuống hồ. Lần sau người ta bắt ngẫu nhiên 400 con thì thấy có 60 con đã được đánh dấu. Hãy xác định số cá trong hồ với độ tin cậy 96%.

Ví dụ 4: Người ta muốn ước lượng tỉ lệ phế phẩm trong một lô hàng mới nhập về với độ tin cậy 99% và sai số không vượt quá 3%. Hãy cho biết để thỏa yêu cầu đó người ta phải kiểm tra ít nhất bao nhiêu sản phẩm với mỗi giả thiết sau:

- a) Chưa có thông tin gì liên quan đến tỉ lệ phế phẩm của lô hàng;
- b) Người ta đã lấy một mẫu sơ bộ thì thấy tỉ lệ phế phẩm trong mẫu này là 20%.

Ví dụ 5: Để nghiên cứu độ ổn định của 1 loại máy tiện người ta đo ngẫu nhiên đường kính (có phân phối chuẩn và đơn vị là mm) 24 trục máy do loại máy tiện này làm ra thì có kết quả dưới đây. Với độ tin cậy 98 %, hãy ước lượng đường kính trung bình và độ phân tán của đường kính trục máy.

24,1;	27,2;	26,7;	23,6;	24,6;	24,5;	26,4;	26,1;
25,8;	27,3;	23,2;	26,9;	27,1;	25,4;	23,3;	25,9;
22,7;	26,9;	24,8;	24,0;	23,4;	23,0;	24,3;	25,4.

Ví dụ 6: Để xác định giá trung bình của mặt hàng B trên thị trường, người ta khảo sát nn 100 cửa hàng và thu được số liệu:

Giá (nghìn đồng)	83	84	85	86	87	88	89	90
Số cửa hàng	6	7	12	15	30	10	10	10

a) Hãy tìm khoảng tin cậy cho giá trung bình của loại hàng hóa trên tại thời điểm đang xét với độ tin cậy 97% .

b) Nếu muốn sai số của ước lượng không vượt quá 300 đồng và độ tin cậy của ước lượng là 99% thì cần phải điều tra thêm ít nhất bao nhiêu cửa hàng?

c) Hãy ước lượng tỉ lệ cửa hàng bán thấp hơn giá bán lẻ của công ty đề nghị với độ tin cậy 98%.

Hướng dẫn: a)

$$\varepsilon = \frac{2,17 \times 1,8969}{\sqrt{100}} = 0,4116$$

KU'L cần tìm: $(86,76 - 0,4116; 86,76 + 0,4116) = (83,3484; 87,1716)$

b) Từ công thức: $\varepsilon = \frac{z_{\alpha} \times s}{\sqrt{n}} \Rightarrow n = \left(\frac{z_{\alpha} \times s}{\varepsilon} \right)^2 n \in N, (\text{làm tròn lên})$

$$\text{Do } \varepsilon' \leq 0,3 \Rightarrow n' \geq \left(\frac{2,58 \times 1,8969}{0,3} \right)^2 = 266,1251 \Rightarrow n' = 267.$$

KQ: Cần khảo sát thêm $267 - 100 = 167$ cửa hàng nữa.

Lưu ý: Trong công thức trên, ε' ; z_{α}' và n' là các kí hiệu trong mẫu cần tìm. Nhưng giá trị s' được lấy bằng giá trị s từ mẫu ban đầu đã có, mẫu này gọi là mẫu sơ bộ.

Ví dụ 7: Biết rằng thời gian thi công một chi tiết máy tuân theo quy luật phân phối chuẩn. Để định mức thời gian gia công một chi tiết máy, người ta theo dõi ngẫu nhiên quá trình thi công của 25 chi tiết và có được số liệu ở bảng sau:

<i>Thời gian gia công (phút)</i>	15-17	17-19	19-21	21-23	23-25	25-27
<i>Số chi tiết máy tương ứng</i>	1	3	4	12	3	2

- a) Hãy tìm khoảng ước lượng cho thời gian gia công trung bình một chi tiết máy với độ tin cậy 0,95.
- b) Hãy tìm khoảng ƯL cho phương sai với độ tin cậy 0,95.

Ví dụ 8:

Để ước lượng doanh thu của 1 công ty gồm 380 cửa hàng trên toàn quốc trong 1 tháng, người ta chọn ngẫu nhiên 10% số cửa hàng và có bảng thống kê doanh thu trong 1 tháng như sau:

<i>Doanh thu (triệu đồng / tháng)</i>	20	40	60	80
<i>Số cửa hàng</i>	8	16	12	2

- a) Với độ tin cậy 97%, hãy ƯL doanh thu trung bình của mỗi cửa hàng và doanh thu trung bình của công ty trong 1 tháng.
- b) Nếu độ dài của khoảng ƯL doanh thu trung bình của mỗi cửa hàng trong 1 tháng là 6 triệu đồng thì độ tin cậy của khoảng ƯL khi đó là bao nhiêu?

Ví dụ 9:

Trọng lượng sản phẩm do một máy đóng gói là biến ngẫu nhiên tuân theo quy luật chuẩn với độ lệch chuẩn là 2,5 gram. Để ước lượng trọng lượng trung bình, người ta cân ngẫu nhiên 36 sản phẩm thì có được số liệu: $\bar{x} = 124,5 \text{ gram}$; $s = 2,35 \text{ gram}$

- a) Hãy ước lượng trọng lượng trung bình của sản phẩm với độ tin cậy 95%.
- b) Nếu muốn độ dài khoảng tin cậy không vượt quá 0,4 gram thì cần phải cân bao nhiêu sản phẩm?
- c) Nếu người ta sử dụng mẫu đã có và tìm được độ dài khoảng ước lượng đối xứng là 1 gram thì độ tin cậy tương ứng là bao nhiêu?

Chương III: KIỂM ĐỊNH GIẢ THIẾT THỐNG KÊ

III.1 Một số khái niệm:

- **Giả thiết kiểm định H_0** (*Null Hypothesis*) gồm:
 - Giả thiết về *tham số của tổng thể*
 - GT về dạng *phân phối của tổng thể*.
 - GT về *tính độc lập* của các BNN.

Giả thiết H_0 là giả thiết về yếu tố cần kiểm định của tổng thể ở trạng thái bình thường, không chịu tác động của các hiện tượng liên quan. Yếu tố trong H_0 phải được xác định cụ thể, ví dụ:

- + H_0 : Tỷ lệ nảy mầm của 1 loại hạt giống là 70%.
- + H_0 : Thời gian công nhân hoàn thành 1 sản phẩm là BNN có phân phối chuẩn với kỳ vọng là 20 phút và phương sai là 9 phút².
- + H_0 : Mức độ yêu thích của khán giả với chương trình truyền hình “Tìm kiếm tài năng” không phụ thuộc vào lứa tuổi.
- **Giả thiết đối H_1** (*Alternative Hypothesis*) là một mệnh đề mâu thuẫn với H_0 , H_1 thể hiện xu hướng cần kiểm định.

Vì ta sẽ dựa vào thông tin thực nghiệm của mẫu để kết luận xem có thừa nhận các giả thiết nêu trên hay không nên công việc này gọi là *kiểm định thống kê*.

- **Tiêu chuẩn kiểm định** là hàm thống kê $G = G(X_1, X_2, \dots, X_n, \theta_0)$, xây dựng trên mẫu ngẫu nhiên $W = (X_1, X_2, \dots, X_n)$ và tham số θ_0 liên quan đến H_0 ; Điều kiện đặt ra với thống kê G là nếu H_0 đúng thì quy luật phân phối xác suất của G phải hoàn toàn xác định.

- **Miền bác bỏ giả thiết W_α** là miền thỏa $P(G \in W_\alpha / H_0 \text{ đúng}) = \alpha$. α là một số khá bé, thường không quá 0,05 và gọi là **mức ý nghĩa** của kiểm định. Có vô số miền W_α như vậy.

- **Quy tắc kiểm định:** Từ mẫu thực nghiệm, ta tính được một giá trị cụ thể của tiêu chuẩn kiểm định là thống kê $g_{qs} = G(x_1, x_2, \dots, x_n, \theta_0)$. Theo nguyên lý xác suất bé, biến cố $G \in W_\alpha$ có xác suất nhỏ nên với 1 mẫu thực nghiệm, nó không thể xảy ra. Do đó:

- + Nếu $g_{qs} \in W_\alpha$ thì bác bỏ H_0 , thừa nhận giả thiết H_1 .
- + Nếu $g_{qs} \notin W_\alpha$: ta chưa đủ dữ liệu khẳng định H_0 sai. Ta nói “có thể chấp nhận H_0 ” hay “không bác bỏ H_0 ”.

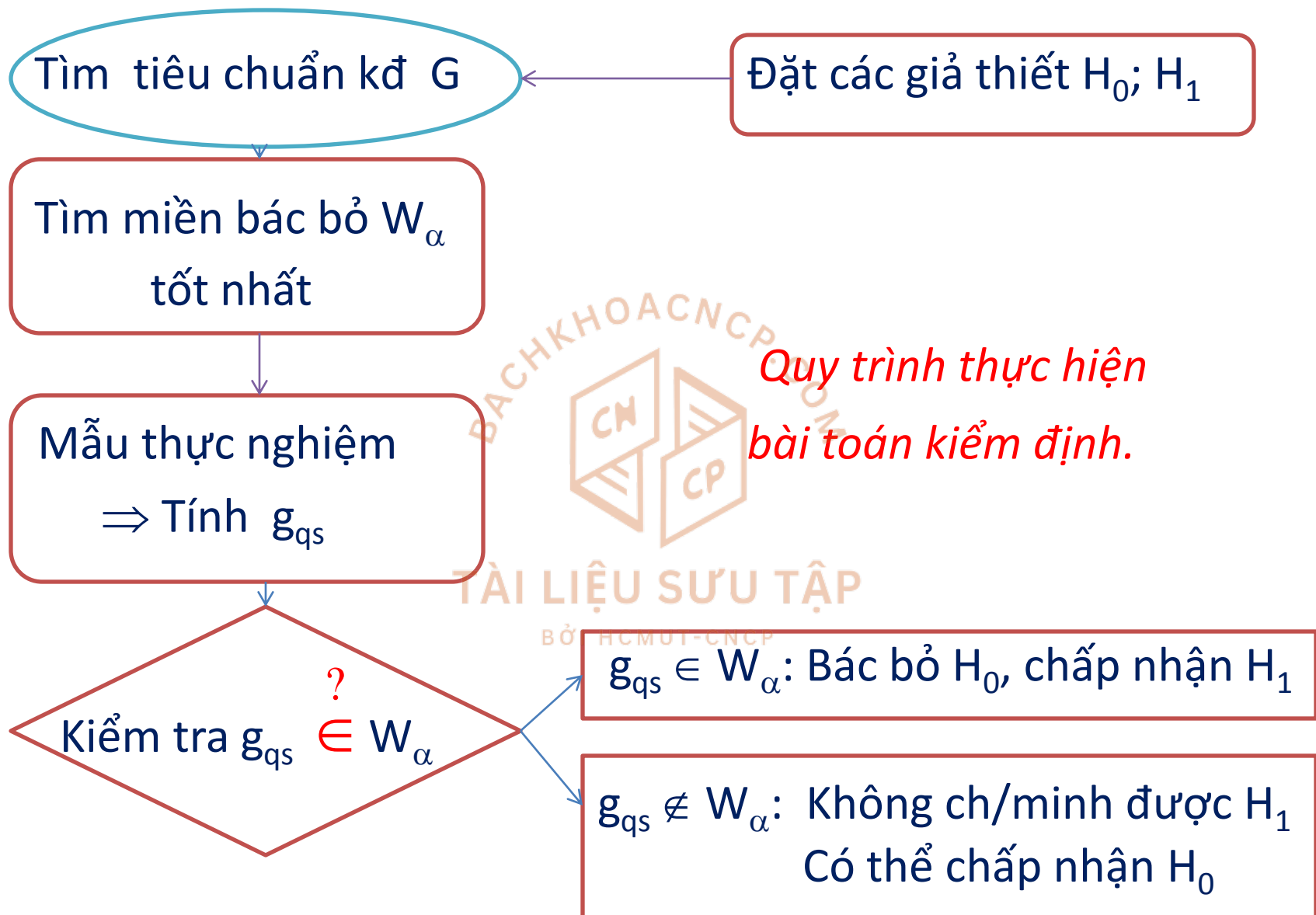
Kết luận của một bài toán kiểm định có thể mắc các sai lầm sau:

- **Sai lầm loại I:** Bác bỏ giả thiết H_0 trong khi H_0 đúng. Xác suất mắc phải sai lầm này nếu H_0 đúng chính bằng mức ý nghĩa α . Nguyên nhân mắc phải sai lầm loại I thường có thể do kích thước mẫu quá nhỏ, có thể do phương pháp lấy mẫu ...
- **Sai lầm loại II:** Thừa nhận H_0 trong khi H_0 sai, tức là mặc dù thực tế H_1 đúng nhưng giá trị thực nghiệm g_{qs} không thuộc W_α .

Tình huống Quyết định	H_0 đúng	H_0 sai
Bác bỏ H_0	Sai lầm loại I. Xác suất = α	Quyết định đúng.
Không bác bỏ H_0	Quyết định đúng.	Sai lầm loại II. Xác suất = β

Ví dụ: Người bán hàng nói rằng tỉ lệ phế phẩm trong mỗi lô hàng không quá 5%. Người mua quyết định kiểm ngẫu nhiên 10 sản phẩm, nếu được cả 10 sản phẩm tốt thì mới mua lô hàng. Sai lầm loại I xảy ra khi người mua từ chối mua hàng trong khi thực sự lô hàng có không quá 5% phế phẩm; α là mức rủi ro cho bên bán. Sai lầm loại II xảy ra khi người mua nhận hàng nhưng tỉ lệ phế phẩm thực ra trên 5%; β chính là mức rủi ro cho bên mua.

Với một mẫu xác định, khi ta giảm α đi thì đồng thời sẽ làm tăng β và ngược lại. Chỉ có thể cùng giảm α , β nếu tăng kích thước mẫu. Người ta thường có xu hướng coi trọng xác suất mắc sai lầm loại I nên sẽ hạn chế trước giá trị α tùy thực tế, và sau đó phải tìm miền W_α sao cho xác suất mắc sai lầm loại II là nhỏ nhất. Miền W_α thỏa yêu cầu này được gọi là miền bác bỏ **tốt nhất** dựa trên các cơ sở toán học chặt chẽ.

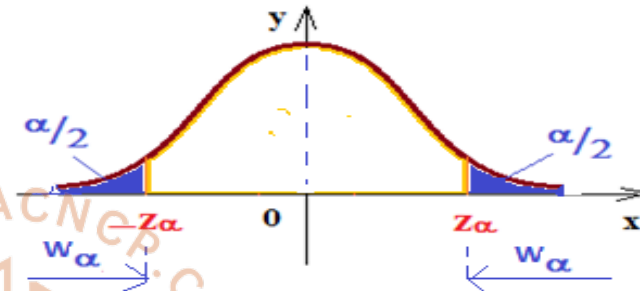

Ví dụ minh họa cho các miền bác bỏ khi tiêu chuẩn kiểm định Z có phân phối chuẩn $N(0,1)$.

1. Miền bác bỏ 2 phía:

$$W_{\alpha} = (-\infty, -Z_{\alpha}) \cup (Z_{\alpha}, +\infty)$$

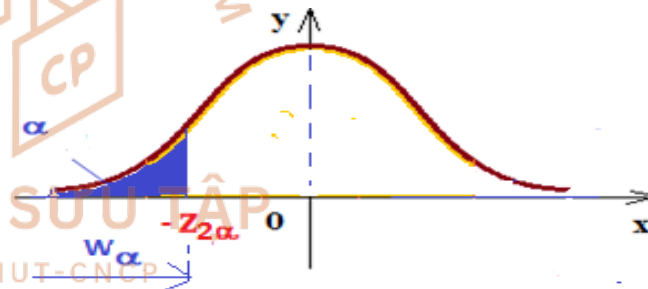
ở đây $\Phi(Z_{\alpha}) = \frac{(1-\alpha)}{2}$

2. Miền bác bỏ bên trái:

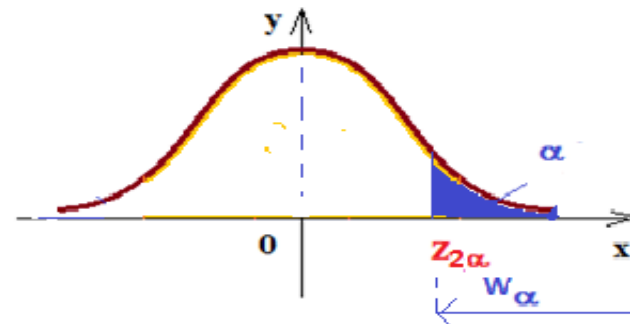
$$W_{\alpha} = (-\infty, -Z_{2\alpha})$$

ở đây $\Phi(Z_{2\alpha}) = \frac{(1-2\alpha)}{2}$

3. Miền bác bỏ bên phải:

$$W_{\alpha} = (Z_{2\alpha}, +\infty)$$

III.2 Bài toán kiểm định tham số:

III.2.1 Bài toán kiểm định tỉ lệ:

	Giả thiết KĐ H_0	Giả thiết đối H_1	Tiêu chuẩn kiểm định	Miền bác bỏ H_0 với mức ý nghĩa α
BT 1 mẫu $n \geq 30$	$p = p_0$	$p \neq p_0$	$Z_{qs} = \frac{F - p_0}{\sqrt{p_0(1-p_0)}} \sqrt{n}$	$W_\alpha = (-\infty, -z_\alpha) \cup (z_\alpha, +\infty)$
		$p < p_0$		$W_\alpha = (-\infty, -z_{2\alpha})$
		$p > p_0$		$W_\alpha = (z_{2\alpha}, +\infty)$
BT 2 mẫu $n_1 \geq 30$ $n_2 \geq 30$	$p_1 = p_2$	$p_1 \neq p_2$	$Z_{qs} = \frac{F_1 - F_2}{\sqrt{\bar{f}(1-\bar{f})\left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}\right)}}$; mẫu gộp: $\bar{f} = \frac{n_1 F_1 + n_2 F_2}{n_1 + n_2}$	$W_\alpha = (-\infty, -z_\alpha) \cup (z_\alpha, +\infty)$
		$p_1 < p_2$		$W_\alpha = (-\infty, -z_{2\alpha})$
		$p_1 > p_2$		$W_\alpha = (z_{2\alpha}, +\infty)$

Bảng 3: Tóm tắt một số công thức của bài toán kiểm định tỉ lệ

Ở BT 2 mẫu, khi dùng mẫu cụ thể $f_1 = \frac{m_1}{n_1}; f_2 = \frac{m_2}{n_2} \Rightarrow \bar{f} = \frac{m_1 + m_2}{n_1 + n_2}$

Ví dụ 9: Theo số liệu công bố của một công ty dịch vụ tin học, tỷ lệ khách hàng hài lòng với dịch vụ của công ty là 85%. Một khảo sát độc lập cho thấy trong mẫu gồm 145 khách hàng của công ty có 120 khách hàng hài lòng. Với mức ý nghĩa 3%, có thể coi số liệu của công ty là đáng tin cậy không?

Hướng dẫn: Gọi p là tỉ lệ khách hàng hài lòng với dịch vụ của CT.

Kích thước mẫu: $n = 145$; Tỉ lệ mẫu: $f = 120/145 = 0,8276$

GtKđ H_0 : $p = 85\%$

Giả thiết đối H_1 : $p \neq 85\%$

+ Mức ý nghĩa $\alpha = 3\% \Rightarrow \Phi(z_\alpha) = (1 - 0,03)/2 = 0,485 \Rightarrow z_\alpha = 2,17$

Miền b/bỏ $W_\alpha = (-\infty, -z_\alpha) \cup (z_\alpha, +\infty) = (-\infty; -2,17) \cup (2,17; +\infty)$

+ Tiêu chuẩn kđ:

$$Z_{qs} = \frac{f - p_0}{\sqrt{p_0(1 - p_0)}} \sqrt{n} = \frac{0,8276 - 0,85}{\sqrt{0,85(1 - 0,85)}} \sqrt{145} = -0,7559$$

Do $Z_{qs} \notin W_\alpha$ nên ta không bác bỏ H_0 .

Có thể xem như số liệu của công ty là đáng tin.

Ví dụ 10: Theo tiêu chuẩn của công ty thì một lô hàng nguyên liệu được chấp nhận nếu không có quá 3% phế phẩm. Kiểm tra ngẫu nhiên 400 sản phẩm từ lô hàng này thì thấy 16 phế phẩm. Với mức ý nghĩa 5%, hãy xem xét lô hàng này có thể được chấp nhận không?

Hướng dẫn: + Gọi p là tỉ lệ phế phẩm thực sự của lô hàng.

Kích thước mẫu: $n = 400$; Tỉ lệ mẫu: $f = 16/400 = 0,04$.

GtKđ H_0 : $p = 3\%$ (hay $p \leq 3\%$)

Giả thiết đối H_1 : $p > 3\%$

+ Myn $\alpha = 3\% \Rightarrow \Phi(z_{2\alpha}) = (1 - 2 \cdot 0,05)/2 = 0,45 \Rightarrow z_{2\alpha} = 1,645$

Miền bác bỏ $W_\alpha = (z_{2\alpha} ; +\infty) = (1,645 ; +\infty)$

+ TC kiểm định:
$$Z_{qs} = \frac{f - p_0}{\sqrt{p_0(1 - p_0)}} \sqrt{n} = \frac{0,04 - 0,03}{\sqrt{0,03(1 - 0,03)}} \sqrt{400} = 1,172$$

Do $Z_{qs} \notin W_\alpha$ nên ta không bác bỏ H_0 . Có thể xem như tỉ lệ phế phẩm của lô hàng nằm trong ngưỡng cho phép.

Ví dụ 10: *Tỉ lệ bệnh nhân bị bệnh T được chữa khỏi bệnh bằng thuốc A là 85%. Khi dùng thuốc B điều trị thì trong 1100 bệnh nhân bị bệnh T người ta thấy có 903 người khỏi bệnh. Có thể nói rằng thuốc B điều trị ít hiệu quả hơn thuốc A được không, kết luận với mức ý nghĩa 4%?*

Hướng dẫn: + Gọi p là tỉ lệ BN khỏi bệnh khi dùng thuốc B.

Kích thước mẫu: $n = 1100$; Tỉ lệ mẫu: $f = 903/1100$.

GtKđ H_0 : $p = 85\%$

Giả thiết đối H_1 : $p < 85\%$

+ Myn $\alpha = 4\% \Rightarrow \Phi(z_{2\alpha}) = (1 - 2 \cdot 0,04)/2 = 0,46 \Rightarrow z_{2\alpha} = 1,75$

Miền bác bỏ $W_\alpha = (-\infty; z_{2\alpha}) = (-\infty; -1,75)$

+ Tiêu chuẩn kđ:

$$Z_{qs} = \frac{f - p_0}{\sqrt{p_0(1 - p_0)}} \sqrt{n} = \frac{\frac{903}{1100} - 0,85}{\sqrt{0,85(1 - 0,85)}} \sqrt{1100} = -2,7021$$

+ Do $Z_{qs} \in W_\alpha$ nên bác bỏ H_0 , chấp nhận H_1 . Xem như tỉ lệ BN khỏi bệnh khi dùng thuốc B là thấp hơn so với dùng thuốc A.

Ví dụ 11: Khảo sát ngẫu nhiên 80 sinh viên nam thấy có 56 bạn thường xuyên đi xe buýt; trong 60 SV nữ thì con số này là 48. Có thể coi như tỷ lệ SV đi xe buýt thường xuyên là cao hơn sinh viên nam hay không? Hãy kết luận với mức ý nghĩa 5%?

Hướng dẫn: +Gọi p_1, p_2 lần lượt là tỉ lệ SV nam & nữ đi xe buýt tx.

$$n_1 = 80; f_1 = 56/80; n_2 = 60; f_2 = 48/60; \bar{f} = (56+48)/(60+80)$$

$$\text{GtKđ } H_0: p_1 = p_2; \quad \text{Giả thiết đối } H_1: p_1 < p_2$$

$$+ \text{ Myn } \alpha = 5\% \Rightarrow \Phi(z_{2\alpha}) = (1 - 2 \cdot 0,05)/2 = 0,45 \Rightarrow z_{2\alpha} = 1,645$$

$$\text{Miền bác bỏ } W_\alpha = (-\infty; -1,645)$$

+ Tiêu chuẩn kđ:

$$Z_{qs} = \frac{f_1 - f_2}{\sqrt{\bar{f}(1-\bar{f})\left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}\right)}} = \frac{\frac{56}{80} - \frac{48}{60}}{\sqrt{\frac{104}{140}\left(1 - \frac{104}{140}\right)\left(\frac{1}{80} + \frac{1}{60}\right)}} = -1,3397$$

+ Do $Z_{qs} \notin W_\alpha$ nên chấp nhận H_0 , bác bỏ H_1 . Xem như tỉ lệ sinh viên nữ thường xuyên đi xe buýt không cao hơn so với SV nam.

III.2.2 Bài toán kiểm định trung bình:

	GT KĐ H_0	GT đối H_1	Tiêu chuẩn kiểm định	Miền bác bỏ H_0 với mức ý nghĩa α	
BT 1 mẫu				- Tổng thể phân phối chuẩn, đã biết σ^2 . - Hoặc tt tùy ý, $n \geq 30$	- Tổng thể phân phối chuẩn; - Chưa biết σ^2 . - $n < 30$.
	$a = a_0$	$a \neq a_0$	$Z_{qs} = \frac{\bar{X} - a_0}{\sigma} \sqrt{n}$	$W_\alpha = (-\infty, -z_\alpha) \cup (z_\alpha, +\infty)$	$W_\alpha = (-\infty, -t_{\frac{\alpha}{2}}^{(n-1)}) \cup (t_{\frac{\alpha}{2}}^{(n-1)}, +\infty)$
		$a < a_0$	Nếu σ^2 chưa biết thì dùng s thay thế.	$W_\alpha = (-\infty, -z_{2\alpha})$	$W_\alpha = (-\infty, -t_{\alpha}^{(n-1)})$
		$a > a_0$		$W_\alpha = (z_{2\alpha}, +\infty)$	$W_\alpha = (t_{\alpha}^{(n-1)}, +\infty)$

SV cần sử dụng bảng công thức kiểm định so sánh 2 trung bình (BT 2 mẫu) đầy đủ hơn trong file kèm theo: “Tóm tắt công thức bài toán kiểm định trung bình 2 tổng thể”

Ví dụ 12: Một công ty sản xuất phomat nghi ngờ một nhà cung cấp sữa cho công ty đã pha thêm nước vào sữa để làm tăng lượng sữa cung cấp. Nếu sữa có pha nhiều nước quá mức bình thường thì nhiệt độ đông của nó sẽ thấp hơn so với sữa tự nhiên. Biết rằng điểm đông của sữa tự nhiên tuân theo quy luật phân phối chuẩn với trung bình khoảng $-0,545^{\circ}\text{C}$, độ lệch chuẩn $0,008^{\circ}\text{C}$. Người ta kiểm định chất lượng sữa trong các container hàng mới nhập bằng cách lấy ra 25 mẫu ngẫu nhiên thì thấy nhiệt độ đông trung bình của sữa trong mẫu là $-0,55^{\circ}\text{C}$. Hãy kết luận về chất lượng sữa mà công ty mua với mức ý nghĩa 1%.

Hướng dẫn:

+ Gọi a là nhiệt độ đông trung bình của lượng sữa mới nhập.

$$n_1 = 25 < 30 ; \sigma = 0,008 \text{ (đã biết)}; a_0 = - 0,545^{\circ}\text{C}. \bar{x} = - 0,55^{\circ}\text{C}$$

$$\text{GtKđ } H_0: a = - 0,545 ; \quad \text{Giả thiết đối } H_1: a < - 0,545$$

$$+ \text{ Myn } \alpha = 1\% \Rightarrow \Phi(z_{2\alpha}) = (1 - 2 \cdot 0,01)/2 = 0,49 \Rightarrow z_{2\alpha} = 2,33$$

$$\text{Miền bác bỏ } W_{\alpha} = (-\infty; - 2,33)$$

+ Tiêu chuẩn kđ:

$$Z_{qs} = \frac{\bar{x} - a_0}{\sigma} \sqrt{n} = \frac{(-0,55) - (-0,545)}{0,008} \sqrt{25} = -3,125$$

+ Do $Z_{qs} \in W_\alpha$ nên bác bỏ H_0 , chấp nhận H_1 . Ta kết luận lượng sữa công ty mới mua đã bị pha nước.

Ví dụ 13 *Người ta đã thực hiện một cải tiến kỹ thuật trong bộ hòa khí của xe ô tô với hy vọng sẽ tiết kiệm được xăng hơn. Cho xe chạy thử 12 lần thì họ có số km chạy được cho 1 lít xăng:*

20,6 20,5 20,8 20,8 20,7 20,6

21 20,6 20,5 20,4 20,3 20,7

Nếu trước khi cải tiến, 1 lít xăng trung bình chạy được 20,4 km thì với số liệu này người ta đã có thể kết luận việc cải tiến mang lại hiệu quả đáng kể hay không, với mức ý nghĩa 5% ?

Hướng dẫn: Giả thiết bổ sung: Quãng đường xe chạy được khi tiêu thụ 1 lít xăng là biến ngẫu nhiên có phân phối chuẩn.

+ Gọi a là quãng đường trung bình ô tô chạy được với 1 lít xăng sau khi cải tiến kỹ thuật.

$$n_1 = 12 < 30; \quad \bar{x} = 20,625 \quad a_0 = 20,4 \quad s = 0,1913$$

Giả thiết kiểm định $H_0: a = 20,4$

Giả thiết đối $H_1: a > 20,4$

+ Với $\alpha = 5\% \Rightarrow$ Tra bảng Student 1 phía: $t_\alpha(n-1) = t_{0,05}(11) = 1,796$

Miền bác bỏ $W_\alpha = (1,796; +\infty)$

+ Tiêu chuẩn kiểm định:

$$Z_{qs} = \frac{\bar{x} - a_0}{s} \sqrt{n} = \frac{20,625 - 20,4}{0,1913} \sqrt{12} = 4,0743$$

+ Do $Z_{qs} \in W_\alpha$ nên bác bỏ H_0 , chấp nhận H_1 . Việc cải tiến kỹ thuật đã có hiệu quả.

Ví dụ 14 Ở một phân xưởng, người ta định mức thời gian gia công 1 chi tiết cho mỗi công nhân là 12 phút. Sau khi thay đổi nguyên liệu đầu vào, người ta khảo sát ngẫu nhiên quá trình gia công của 50 chi tiết và thu được số liệu:

Thời gian gia công 1 chi tiết (phút)	10-10,5	10,5-11	11-11,5	11,5-12	12-12,5	12,5-13	13-13,5
Số chi tiết t/ư	4	12	26	37	43	28	10

Với mức ý nghĩa 5%, hãy quyết định xem có cần thay đổi định mức gia công ở phân xưởng này hay không?

Hướng dẫn:

+ Gọi a là thời gian gia công TB 1 chi tiết ở thời điểm hiện tại.

+ GTKĐ $H_0: a = 12$ phút. GTĐ $H_1: a \neq 12$ phút

+ Miền bác bỏ $W_\alpha = (-\infty; -1,96) \cup (1,96; +\infty)$

+ Tckđ:
$$Z_{qs} = \frac{x - a_0}{s} \sqrt{n} = \frac{11,9594 - 12}{0,7170} \sqrt{160} = 0,7163$$

+ Do $Z_{qs} \notin W_\alpha$ nên chấp nhận H_0 . Không cần thay đổi định mức.

Ví dụ 15 Người ta trồng cùng 1 giống lúa trên 2 thửa ruộng như nhau và bón 2 loại phân khác nhau, đến ngày thu hoạch họ lấy mẫu trên 2 thửa ruộng và có kết quả khảo sát như sau:

	Số bông k/s	Số hạt trung bình/1 bông	Độ lệch mẫu HC
Thửa ruộng 1	1000	70	10
Thửa ruộng 2	500	72	20

Với mức ý nghĩa 5%, hãy kết luận xem sự khác nhau giữa 2 trung bình mẫu là ngẫu nhiên hay bản chất.

Hướng dẫn: + Gọi $a_1; a_2$ là số hạt lúa TB trên 1 bông ở mỗi thửa.

+ GTKĐ $H_0: a_1 = a_2$. GTĐ $H_1: a_1 \neq a_2$

+ Miền bác bỏ

$$W_\alpha = (-\infty; -1,96) \cup (1,96; +\infty)$$

+ Tckđ:

$$Z_{qs} = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{s_1^2}{n_1} + \frac{s_2^2}{n_2}}} = \frac{70 - 72}{\sqrt{\frac{10^2}{1000} + \frac{20^2}{500}}} = 2,1082$$

+ Do $Z_{qs} \in W_\alpha$ nên bác bỏ H_0 . Số hạt TB trên mỗi bông ở 2 thửa ruộng là khác nhau, nên sự khác nhau giữa 2 TB mẫu là có nghĩa.

Ví dụ 16 (tham khảo cho BTL)

Khảo sát thu nhập (đơn vị: triệu đồng) trong 3 tháng đầu năm của các công nhân trong 2 nhà máy có điều kiện làm việc như nhau, người ta có được kết quả:

Nhà máy 1	18.5	19	19.3	20	20.2	21	21.5	19	19.7	20
Nhà máy 2	17.3	18	19	20	20.6	20.9	18.2	19.6	20.8	

Với mức ý nghĩa 5%, có thể cho rằng thu nhập trung bình của công nhân 2 nhà máy đó trong 3 tháng đầu năm là như nhau hay không, biết thu nhập của công nhân ở 2 nhà máy có phân phối chuẩn và có phương sai bằng nhau.

Hướng dẫn:

Đây là bài toán t-test với giả thiết 2 phương sai tổng thể như nhau.

Gọi a_1 ; a_2 là thu nhập trung bình 3 tháng đầu năm của công nhân 2 nhà máy.

Giả thiết kiểm định $H_0: a_1 = a_2$; $H_1: a_1 \neq a_2$

$$n_1 = 10 \quad \bar{x}_1 = 19,82 \quad s_1^2 = 0,8662$$

$$n_2 = 9 \quad \bar{x}_2 = 19,3777 \quad s_2^2 = 1,7519$$

+ Miền bác bỏ $W_\alpha = (-\infty; -t_{\alpha/2}(n_1+n_2-2)) \cup (t_{\alpha/2}(n_1+n_2-2); +\infty)$
 $= (-\infty; -2,1098) \cup (2,1098; +\infty)$

+ Do giả thiết phương sai 2 tổng thể chưa biết và $\sigma_1^2 = \sigma_2^2$, nên ta cần tính thêm phương sai gộp:

$$S_p^2 = \frac{(n_1-1)S_1^2 + (n_2-1)S_2^2}{n_1 + n_2 - 2} = 1,2830$$

suy ra tiêu chuẩn kiểm định:

$$T_{qs} = \frac{\bar{x}_1 - \bar{x}_2}{\sqrt{\frac{s_p^2}{n_1} + \frac{s_p^2}{n_2}}} = 0,8497 \notin W_\alpha$$

+ Có thể chấp nhận H_0 . Thu nhập của CN 2 nhà máy là như nhau.

III.2.3 Bài toán kiểm định phương sai:

	Giả thiết KĐ H_0	Giả thiết đối H_1	ĐK của PP tổng thể	Tiêu chuẩn kiểm định	Miền bác bỏ H_0 với mức ý nghĩa α
BT 1 mẫu	$\sigma^2 = \sigma_0^2$	$\sigma^2 \neq \sigma_0^2$	-Bất kỳ khi mẫu lớn. -PP chuẩn, khi n nhỏ.	$\chi_{qs}^2 = \frac{(n-1)S^2}{\sigma_0^2}$	$W_\alpha = [0, \chi_{1-\frac{\alpha}{2}}^2(n-1)] \cup (\chi_{\frac{\alpha}{2}}^2(n-1), +\infty)$
		$\sigma^2 < \sigma_0^2$			$W_\alpha = [0, \chi_{1-\alpha}^2(n-1)]$
		$\sigma^2 > \sigma_0^2$			$W_\alpha = (\chi_\alpha^2(n-1), +\infty)$
BT 2 mẫu	$\sigma_1^2 = \sigma_2^2$	$\sigma_1^2 \neq \sigma_2^2$	-Bất kỳ khi mẫu lớn. -PP chuẩn, khi n nhỏ. - Chưa biết a_1, a_2 .	$F_{qs} = \frac{S_1^2}{S_2^2}$ Luôn lưu ý đặt $S_1 > S_2$	$W_\alpha = (f_{\frac{\alpha}{2}}(n_1-1; n_2-1), +\infty)$
		$\sigma_1^2 > \sigma_2^2$			$W_\alpha = (f_\alpha(n_1-1; n_2-1), +\infty)$ <i>Tra bảng Fisher</i>

Bài toán so sánh phương sai 2 tổng thể chỉ sử dụng trong BTL. Để xác định Miền bác bỏ 1 cách đơn giản thì khi thực hành ta có thể chọn mẫu 1 là mẫu có phương sai mẫu hiệu chỉnh lớn hơn.

Ví dụ 17:

Chọn ngẫu nhiên đường kính 41 vòng bi do một máy xác suất thì thấy độ lệch chuẩn trong mẫu là 0,003 cm. Theo quy định thì độ lệch chuẩn của vòng bi không được vượt quá 0,0025 cm. Với mức ý nghĩa 5%, hãy kết luận về độ ổn định của máy.

Hướng dẫn:

Gọi σ^2 là phương sai của đường kính các vòng bi do máy sản xuất

Giả thiết kiểm định $H_0: \sigma^2 = (0,0025 \text{ cm})^2$

Giả thiết đối: $H_1: \sigma^2 > (0,0025 \text{ cm})^2$

Miền bác bỏ $W_\alpha = (\chi^2_{0,05}(40); +\infty) = (55,76; +\infty)$

Tiêu chuẩn kiểm định:

$$\chi^2_{qs} = \frac{(n-1)s^2}{\sigma_0^2} = \frac{40 \times 0,003^2}{0,0025^2} = 57,6 \in W_\alpha$$

Từ đó bác bỏ giả thiết H_0 . Ta coi như máy hoạt động không ổn định do đường kính các vòng bi phân tán quá mức cho phép.

Ví dụ 18: (tham khảo cho BTL)

Một nhà máy đang thử nghiệm 2 quy trình khác nhau cùng sản xuất một loại sản phẩm. Để kiểm tra sự ổn định của hàm lượng chất A trong các sản phẩm ở 2 quy trình có như nhau không, người ta khảo sát 2 mẫu và có được kết quả:

Quy trình 1: $n_1 = 41$ Độ lệch mẫu HC: $s_1 = 2,889$

Quy trình 2: $n_2 = 30$ Độ lệch mẫu HC: $s_1 = 2,113$

Với mức ý nghĩa 5%, hãy nêu kết luận về sự đồng đều của hàm lượng chất A trong các sản phẩm ở 2 quy trình trên.

Hướng dẫn:

Gọi σ_1^2 ; σ_2^2 là phương sai của hàm lượng chất A trong sp ở Qt1; Qt2.

Giả thiết kiểm định $H_0: \sigma_1^2 = \sigma_2^2$ $H_1: \sigma_1^2 > \sigma_2^2$

Miền bác bỏ $W_\alpha = (f_\alpha(n_1-1; n_2-1) + \infty) = (1,8; + \infty)$

Tiêu chuẩn kiểm định:

$$F_{qs} = \frac{S_1^2}{S_2^2} = \frac{2,889^2}{2,113^2} = 1,8694 \in W_\alpha$$

Từ đó bác bỏ giả thiết H_0 , chấp nhận H_1 . Hàm lượng chất A trong các sản phẩm ở quy trình 1 kém đồng đều hơn so với quy trình 2.

III.3 Bài toán kiểm định phi tham số: (xét KĐ Chi Bình Phương)

III.3.1 Bài toán kiểm định tính độc lập: (so sánh các tỉ lệ)

Xét một mẫu kích thước n của BNN **định tính** 2 chiều (X,Y) .
 X nhận các giá trị $A_1; A_2; \dots; A_k$. Y nhận các giá trị $B_1; B_2; \dots; B_h$.

$X \backslash Y$	B_1	B_2	\dots	B_h	Tổng hàng
A_1	n_{11}	n_{12}	\dots	n_{1h}	n_1
A_2	n_{21}	n_{22}	\dots	n_{2h}	n_2
\dots	\dots	\dots	\dots	\dots	\dots
A_k	n_{k1}	n_{k2}	\dots	n_{kh}	n_k
Tổng cột	m_1	m_2	\dots	m_h	$\sum n_i = n$

Hãy kiểm định xem X,Y có độc lập hay không với mức ý nghĩa α .

- * Giả thiết kiểm định H_0 : X,Y độc lập.
Giả thiết đối H_1 : X, Y không độc lập.
- * Miền bác bỏ $W_\alpha = (\chi^2_\alpha (\text{số hàng}-1) * (\text{số cột}-1) ; +\infty)$
- * Do giả thiết X,Y độc lập nên xác suất tính theo lý thuyết là

$$p_{ij} = P(X = A_i ; Y = B_j) = P(X = A_i) * P(Y = B_j) = \frac{n_i}{n} * \frac{m_j}{n}$$

suy ra tần số lý thuyết là:

$$E_{ij} = n * p_{ij} = \frac{n_i * m_j}{n} = \frac{\text{tong hàng } i * \text{tong cột } j}{\text{kich thuoc mau}}$$

Tính tiêu chuẩn kiểm định:

$$\chi^2_{qs} = \sum_{i,j} \frac{(O_{ij} - E_{ij})^2}{E_{ij}} = \sum_{i,j} \frac{(\text{Observed}_{ij} - \text{Expected}_{ij})^2}{\text{Expected}_{ij}}$$

hoặc:

$$\chi^2_{qs} = n * \left[\sum_{i,j} \frac{n_{ij}^2}{n_i * m_j} - 1 \right]$$

- * B4: Kết luận.

Ví dụ 19: Ở một trường đại học, để nghiên cứu xem khả năng học toán của sinh viên có tương quan gì với sự yêu thích môn thống kê hay không, người ta chọn ngẫu nhiên 200 SV khảo sát và có kết quả:

Mức độ yêu thích môn thống kê	Khả năng học toán		
	Thấp	Trung bình	Cao
Ít thích	60	15	15
Thích vừa	15	45	10
Rất thích	5	10	25

Với mức ý nghĩa $\alpha = 0,05$, kiểm định xem sự yêu thích môn thống kê có phụ thuộc vào khả năng học toán của sinh viên trường này hay không?

Hướng dẫn: Gọi X : mức độ yêu thích đối với môn TK của SV.

Gọi Y : mức độ thể hiện khả năng học toán của sinh viên.

+ Giả thiết kiểm định H_0 : X, Y độc lập

H_1 : X,Y không độc lập.

+ Miền bác bỏ: $W_\alpha = (\chi^2_\alpha (3-1)*(3-1) ; +\infty) = (9,49; +\infty)$.

+ Tính tiêu chuẩn kiểm định:

Cách 1: **Bảng tần số thực nghiệm O_{ij}**

60	15	15	90
15	45	10	70
5	10	25	40
80	70	50	200

Bảng tần số lý thuyết E_{ij}

$\frac{90*80}{200}$	$\frac{90*70}{200}$...
...
...	...	$\frac{40*50}{200}$

$$\chi^2_{qs} = \sum_{i,j} \frac{(O_{ij} - E_{ij})^2}{E_{ij}} = 84,7513 \in W_\alpha$$

Cách 2:

$$\chi^2_{qs} = 200 \times \left[\frac{60^2}{90 \times 80} + \frac{15^2}{90 \times 70} + \dots + \frac{25^2}{40 \times 50} - 1 \right] = 84,7513 \in W_\alpha$$

Bác bỏ H_0 , chấp nhận H_1 . Mức độ yêu thích của SV đối với môn học thống kê có liên quan đến khả năng học toán.

Lưu ý: Kiểm định Chi-Bình-Fương được coi là chính xác hơn khi tất cả giá trị trong bảng tần số lý thuyết lớn hơn hay bằng 5. Vì vậy khi trong bảng tần số lý thuyết xuất hiện số nhỏ hơn 5 thì ta nên sắp xếp lại dữ liệu ban đầu cho thích hợp rồi thực hiện lại bài toán.

III.3.2 Bài toán kiểm định dạng phân phối XS của tổng thể :

Chúng ta chỉ xét các bài toán kiểm định sau:

- Kiểm định phân phối Poisson
- Kiểm định phân phối chuẩn
- Kiểm định sự phù hợp (tham khảo)
(trường hợp riêng: kiểm định phân phối đều rời rạc)

Các bước tiến hành chung:

- + B1: Đặt giả thiết kiểm định: H_0 : Tổng thể có phân phối $F(x)$
 H_1 : Tổng thể không có phân phối $F(x)$.

Tính các đặc trưng mẫu cần thiết ở dạng ước lượng hợp lý cực đại.

- + B2: Tìm miền bác bỏ. $W_\alpha = (\chi_\alpha^2 (k-r-1); +\infty)$

k : số hàng (cột) được chia trong bảng dữ liệu mẫu.

r : số tham số chưa biết của phân phối $F(x)$. (chính là số tham số cần ước lượng từ mẫu để sử dụng trong công thức tính các p_i).

- + B3: Tính tiêu chuẩn kiểm định: $\chi_{qs}^2 = \sum_{i=1}^k \frac{(O_i - E_i)^2}{E_i}$

ở đây $O_i = n_i$ là tần số từ mẫu thực nghiệm;

E_i là tần số theo lý thuyết nếu giả thiết H_0 đúng.

- + B4: Kết luận. Nếu $\chi_{qs}^2 \in W_\alpha$ thì ta bác bỏ giả thiết H_0 .

Chấp nhận H_0 trong trường hợp ngược lại

Ví dụ 20: Kiểm định phân phối Poisson.

Một hãng bảo hiểm nghiên cứu về số tai nạn xảy ra trong các gia đình có từ 2 con nhỏ trở lên trong một năm. Dưới đây là một bảng số liệu thống kê mẫu:

Số tai nạn	0	1	2	3	4	≥ 5
Số gia đình	135	344	257	165	78	21

Với mức ý nghĩa 5%, có thể xem như số vụ tai nạn loại này tuân theo quy luật phân bố Poisson hay không?

Hướng dẫn: Gọi X là số vụ tai nạn trong một năm của các gia đình có từ 2 con nhỏ trở lên.

+ Giả thiết kiểm định H_0 : X có phân phối Poisson.

H_1 : X không có phân phối Poisson.

Tra bảng Chi-Bình-Phương với $k=6$; $r=1$ tìm được :

$$\chi^2_{\alpha}(k-r-1) = \chi^2_{0,05}(6-1-1) = 9,49 \quad \text{Miền bb } W_{\alpha} = (9,49; +\infty)$$

x_i	$n_i \equiv O_i$	$p_i = P(X=x_i)$ $= \frac{e^{-\lambda} \lambda^{x_i}}{(x_i)!}$	$n \cdot p_i \equiv E_i$	$\frac{(O_i - E_i)^2}{E_i} \equiv \frac{(n_i - np_i)^2}{np_i}$
0	135	0.1703	170.3	7.3293
1	344	0.3015	301.49	5.9941
2	257	0.2668	266.82	0.3613
3	165	0.1574	157.42	0.3647
4	78	0.0697	69.660	0.9986
5	21	0.0247	24.659	0.5430
$n=1000$		Tổng: $\chi^2_{qs} =$		15.59106

Do $\chi^2_{qs} = \sum_i \frac{(O_i - E_i)^2}{E_i} = 15,59106 \in W_{\alpha}$ nên bác bỏ H_0 .

Số tai nạn trong các gia đình không tuân theo phân phối Poisson.

Ví dụ 21: (Kiểm định phân phối Chuẩn)

Khảo sát chiều cao các cây con được chọn ngẫu nhiên từ vườn ươm, người ta có được kết quả sau:

x_i (cm)	5 – 15	15 – 25	25 - 35	35 – 45	45 - 55	55 - 65	65 - 75
n_i	25	67	191	273	202	54	18

Với mức ý nghĩa 1%, có thể coi mẫu trên phù hợp phân phối chuẩn hay không?

Hướng dẫn: Gt kđ H_0 : Mẫu phù hợp với phân phối Chuẩn.

Gt đối H_1 : Mẫu không phù hợp với phân phối Chuẩn.

Tính các đặc trưng mẫu: $n = 830$; $\bar{x} = 39.5663$; $\hat{s} = 12.3329$

\bar{x} là ước lượng hợp lý cực đại cho $\mu \Rightarrow \mu = 39,5663$

còn \hat{s}^2 là ước lượng hợp lý cực đại cho $\sigma^2 \Rightarrow \sigma = 12,3329$

Tra bảng Chi-BP với $k = 7$; $r = 2 \Rightarrow \chi^2_{\alpha}(k - r - 1) = 13,28$

Miền bác bỏ $W_{\alpha} = (13,28; +\infty)$.

Tính tiêu chuẩn kiểm định:

Khoảng (α ; β)	$n_i \equiv O_i$	$p_i = P(\alpha < X < \beta)$ $= \Phi\left(\frac{\beta-a}{\sigma}\right) - \Phi\left(\frac{\alpha-a}{\sigma}\right)$	$n \cdot p_i \equiv E_i$	$\frac{(O_i - E_i)^2}{E_i} \equiv \frac{(n_i - np_i)^2}{np_i}$
(-∞; 15)	25	$\Phi\left(\frac{15-a}{\sigma}\right) - (-0,5) = 0.0231$	19.24739	1.719326
(15; 25)	67	$\Phi\left(\frac{25-a}{\sigma}\right) - \Phi\left(\frac{15-a}{\sigma}\right) = 0.0956$	79.34329
(25; 35)	191	0.2368	196.5558
(35; 45)	273	0.3146	261.1563
(45; 55)	202	0.2244	186.2239
(55; 65)	54	0.0858	71.2126
(65; +∞)	18	$0,5 - \Phi\left(\frac{65-a}{\sigma}\right) = 0.0196$	16.26082
n = 830		1	Tổng: $\chi^2_{qs} =$	10.01663

Cách 1: tính

$$\chi_{qs}^2 = \sum_i \frac{(O_i - E_i)^2}{E_i} = 10,0166 \notin W_\alpha$$

Cách 2: Do cách điều chỉnh 2 cận về $\pm \infty$ nên tổng các $p_i = 1$. Vì vậy ta có 1 công thức khác để tính tiêu chuẩn kiểm định:

$$\chi_{qs}^2 \equiv \frac{1}{n} \times \left[\sum_i \frac{n_i^2}{p_i} \right] - n = \frac{1}{830} \left[\frac{25^2}{0,2032} + \frac{67^2}{0,0956} + \dots + \frac{18^2}{0,0196} \right] - 830 = 10,0166$$

Lưu ý:

* Nếu thay đổi yêu cầu của đề bài là kiểm định mẫu trên có phù hợp phân phối chuẩn đã xác định như $N(a=40; \sigma^2=150)$ chẳng hạn, thì ta không phải sử dụng các đặc trưng mẫu để ước lượng cho a và σ nữa, đồng thời số tham số cần ước lượng $r = 0$.

* Phân phối chuẩn là 1 phân phối liên tục, nên cần lưu ý xử lý số liệu thích hợp khi đề cho các giá trị mẫu ở dạng rút gọn rời rạc.

Ví dụ 22: (Kiểm định sự phù hợp)

Một công ty dược phẩm cho biết lượng thuốc cảm họ bán ra hàng năm thay đổi theo mùa. Lượng thuốc cảm bán ra vào mùa đông chiếm 40%; 30% lượng thuốc bán được vào mùa xuân, còn lại chia đều vào 2 mùa thu và mùa hè.

Để đánh giá xem lượng thuốc năm nay có phân bố theo mùa như mọi năm hay không, người ta khảo sát ngẫu nhiên hồ sơ của 1000 lô thuốc được tiêu thụ trong năm và có số liệu:

Được bán vào mùa Xuân :.....282 hộp

..... Hè : 185 hộp

..... Thu :159 hộp

..... Đông: 374 hộp

Với mức ý nghĩa 1%, hãy nêu kết luận cho yêu cầu bài toán?

Hướng dẫn:

Giả thiết kđ H_0 : lượng thuốc bán trong năm nay phân bố phù hợp với các năm trước.

Giả thiết đối H_1 : lượng thuốc bán trong năm nay có phân bố thay đổi so với các năm trước.

Miền bác bỏ $W_\alpha = (\chi_{0,01}^2(4-0-1); +\infty) = (11,34; +\infty)$

x_i	$n_i \equiv \mathbf{O_i}$	$p_i = P(X = x_i)$	$n \cdot p_i \equiv \mathbf{E_i}$	$\frac{(O_i - E_i)^2}{E_i} \equiv \frac{(n_i - np_i)^2}{np_i}$
Xuân	282	30%	300	1,08
Hạ	185	15%	150	8,1667
Thu	159	15%	150	0,54
Đông	374	40%	400	1,69
n = 1000		Tổng: $\chi_{qs}^2 =$		11,4767

Do $\chi_{qs}^2 = \sum_i \frac{(O_i - E_i)^2}{E_i} = 11,4767 \in W_\alpha$ nên bác bỏ H_0 , chấp nhận H_1 .

Ví dụ 24: Kiểm định phân phối đều rời rạc.

Để kiểm tra sự cân đối giữa các mặt của 1 con xúc xắc, người ta tung ngẫu nhiên con xúc xắc đó 120 lần và thống kê được kết quả sau:

Mặt xuất hiện	1	2	3	4	5	6
Số lần xuất hiện	23	19	24	21	18	15

Với mức ý nghĩa 5%, có thể xem con xúc xắc này là cân đối hay không?

Hướng dẫn:

Gọi X là số chấm xuất hiện khi tung con xúc xắc.

Giả thiết kiểm định H_0 : X có phân phối đều rời rạc,
hay là con xúc xắc cân đối.

Giả thiết đối H_1 : Con xúc xắc không cân đối.

Miền bác bỏ $W_\alpha = (\chi_{0,05}^2(6-0-1); +\infty) = (11,07; +\infty)$

x_i	$n_i \equiv O_i$	$p_i = P(X = x_i)$	$n \cdot p_i \equiv E_i$	$\frac{(O_i - E_i)^2}{E_i} \equiv \frac{(n_i - np_i)^2}{np_i}$
1	23	1/6	20	0,45
2	19	1/6	20	0,05
3	24	1/6	20	0,8
4	21	1/6	20	0,05
5	18	1/6	20	...0,2
6	15	1/6	20	1,25
n = 120		Tổng: $\chi_{qs}^2 =$		2,8

Do
$$\chi_{qs}^2 = \sum_i \frac{(O_i - E_i)^2}{E_i} = 2,8 \notin W_\alpha$$

nên có thể chấp nhận H_0 . Không có cơ sở để nói rằng con xúc xắc không cân đối.